

En af de store vanskeligheder – måske den største – for en videnskabelig forståelse af fascismen er den udbredte nutidige brug af begrebet som betegnelse for en politisk bevægelse eller en politik, man ikke sympatiserer med. Den oprindelige Komintern-tese om fascismen som den truede kapitalismes sidste lejesvend har haft det lidt svært på det sidste. Den har taget »cui bono argumentet« til sig som en lakmuspapirprøve. Men hvor langsigtet skal kapitalens nytte have været? Selv Krupp må vel have været noget i tvivl i 1945. Komintern-tesen kontrasteres stadig af sin ikke mindre politiske modpol, at fascismen og kommunismen var to alen af eet stykke. Men også den geråder i visse vanskeligheder, fordi den må påberåbe sig ideologiens selvstændige rolle, samtidig med at det er vanskeligt at benægte forskellen mellem fascismens/nazismens og kommunismens ideologi.

I den første artikel advares der, med rette synes det, mod at forveksle fascisme med højreautoritære regimer i almindelighed; men i andre artikler foretages netop en sådan identifikation. De politiske implikationer er åbenbare, om ikke altid eksplicite.

Ovenstående kunne forlede til at tro, at bogen er meget rodet. Det er den ikke. Bogens fortjeneste, at den breder hele forskningsfeltet ud for læseren. Den inddrager studier af fascistiske og nazistiske bevægelser i lande, hvor de aldrig kom til at spille nogen rolle, eller hvor de kun fik betydning, fordi de kunne bruges som kollaboratører for den tyske eller italienske besættelsesmagt. Især siden begyndelsen af 1960'erne er der i stadig større grad lagt vægt på studiet af fascistiske/nazistiske bevægelser udenfor de egentlige hjemlande, Tyskland og Italien. Østrig har påkaldt sig særlig opmærksomhed, ikke blot i den foreliggende bog, hvor der er hele 4 artikler, kun overgået af 5 artikler om Nasjonal Samling i Norge, hvad der næppe er uden sammenhæng med bogens oprindelsesland. Selv nazismen i Island, som udgiverne lidt overlegent kalder en lille ø, er behandlet, hvad enten det nu er af hensyn til det nordiske samarbejde eller for at give indtryk af fuldstændighed.

Udbudet af forklaringer, der gensidigt udelukker hinanden, kan få en på den tanke, at den afgørende variabel endnu ikke er fundet – eller at de forskere, der benægter fællesformlernes gyldighed, har stærke kort på hånden. Men hvad enten man finder det ene eller det andet af disse to synspunkter mest plausibelt, så bidrager bogen i hvert fald til at vaccinere mod den naive, men farlige frygt for, at fascismen stikker hovedet frem igen i samme form som for 50 år siden. Som god videnskab er bogen, netop fordi den fremlægger den manifesterede uenighed på kvalificeret niveau, en solid advarsel mod de nemme og firkantede standpunkter.

Skal man endelig påpege en mangel ved bogen – ud over dens læsefjendtlige sats med meget lille skrift og lange linier – så må det være, at ingen har forsøgt at give en egentlig historiografisk oversigt over fascismeforskningen, hvor ikke blot emnet, men også forskningen om emnet bliver sat i forhold til samfundsudviklingen i almindelighed (det var måske også så meget at forlange) og til den interne historiske videnskabelige udvikling i særdeleshed. Fascismeforskningen har klare politiske implikationer, så en historiografisk behandling af 50 års skiftende og konkurrerende opfattelser ville sætte den nutidige diskussion i perspektiv.

Henrik S. Nissen

Thomas Munch-Petersen: The Strategy of Phoney War. Britain, Sweden and the Iron Ore Question 1939-40. Militärhistoriska Förlaget, Stockholm. 296 sider, ca. 85 SKR.

Bogens titel lover for meget; undertitlen afgrænser fornuftigvis emnet. Det er ikke et totalbillede af storkrigen, ikke engang af den del, der udspilledes omkring Skandinavien. Bogen handler kun i forbifarten om Norge og Finland, for slet ikke at tale om Danmark.

Tysklands strategiske overvejelser vedr. Skandinavien eller eventuelle bekymring for sin rustningsindustri følges kun gennem advarslerne til Sverige om ikke at indskrænke malmeksporten. Den franske politik i perioden betragtes næsten kun som en bekymring for den engelske regering og de engelske militære planlæggere.

Den svenske regering, fra december 1939 en samlingsregering, anskues stort set som en monolit, i hvert fald i udenrigspolitiske spørgsmål. Det forklares dels med det ret sparsomme kildemateriale til en differentiering mellem de enkelte ministres synspunkter, dels, utvivlsomt korrekt, med at neutraliteten var sakrosankt – eller i virkeligheden den eneste mulige og fornuftige politik for en lille stat, klemt mellem krigsførende stormagter.

Den engelske regerings politik, dens opfattelse af, hvad der kunne gøres, dens håb om, at der var muligheder for en hurtig sejr over Tyskland ved hjælp af en hårdhændet blokadepolitik, står i centrum for Thomas Munch-Petersens fremstilling. Men det skandinaviske område og malmspørgsmålets relative vægt i den engelske regerings strategiske tænkning fremgår ikke klart.

Forfatteren er, uanset sit dansk-klingende navn, britisk, lecturer ved University College, London; men han har nære forbindelser til sit undervisningsområde, Skandinavien, især Sverige. Man kommer derfor ikke, som det ellers så ofte er tilfældet, når historikere fra større sprogområder bevæger sig ind på småstaters forhold, ud for åbenlyse misforståelser.

Risikoen er i dette tilfælde heller ikke så stor, fordi fremstillingen holder sig til de øverste beslutningstagerniveau. Når den offentlige mening inddrages, er det kun som en faktor i regeringernes overvejelser. Det er diplomatisk historie, forfatteren har skrevet, virkelig krudtrøg er der ikke meget af. Til gengæld er det centrale emne behandlet udførligt, grundigt og meget nær på kilderne. Møde for møde i regering, i ministerier, i forsvarstabe og mellem repræsentanter for England og Sverige skildres og analyseres. Uden klapprende brug af analyseskemaer behandles beslutningstagernes motiver, målsætninger, situationsopfattelse o.s.v. i de skiftende faser fra krigens begyndelse, indtil Skandinavien i juni 1940 forsvandt fra den engelske regerings interessefelt.

Med sit nærbillede af de interne engelske overvejelser giver bogen en veldokumenteret skildring af en fase, der for en overfladisk betragtning var passiv krigsførelse, på grænsen til lammelse. Spørgsmålet har jo meldt sig gang på gang, når de svenske malmleverancer til Ruhrindustrien var til debat: Hvis den engelske (og franske) regering anså disse leverancer for afgørende for tysk rustningsindustri, hvorfor satte de ikke langt hurtigere og mere effektivt ind for at standse denne eksport? Thomas Munch-Petersens arbejde bekræfter antagelsen om, at det ikke var på grund af ængstelse for et militært nederlag på skandinavisk grund, heller ikke frygt for at komme i krig med Sovjetunionen, der var den afgørende bremse. Den engelske regering og dens militære rådgivere var snarere tilbøjelige til at overvurdere deres muligheder for at bibringe tyskerne et nederlag i Midt-Sverige. De regnede med at kunne sætte sig fast i Nord-Finland, uden at Sovjet ville reagere drastisk. Den afgørende faktor for dem synes at have været bekymringen for, at verdensopinionen, specielt det neutrale USA, skulle reagere negativt, hvis de allierede forulempede små neutrale lande. Den finske Vinterkrig gav dem en mulighed for at overdøve verdensopinionens eventuelle forargelse.

Det står imidlertid stadig som et uløst spørgsmål – også efter Thomas Munch-Petersens arbejde – hvordan den engelske regering på een gang kunne tro på en hurtig krigsavgørelse ved at standse malmleverancerne og samtidig nære en så handlingslammende bekymring for opinionen i USA. Hvis Hitlers Tyskland var besejret, og Sovjetunionen fortsat var stængt ude fra Centraleuropa oven i købet i en internationalt kompromitteret position, ville USA nok have affundet sig med, at det var sket ved en magtdemonstration i nogle fjelde på Nordkalotten.

De skandinaviske landes, her specielt Sveriges, kalkuler m.h.t. muligheden/risikoen for en forhandlingsfred mellem stormagterne nævnes i bogen kun i forbigarten. Men med München-aftalen på så kort afstand har denne risiko for at blive handlet bort i en opdeling af interessesphærer formodentlig spillet en større rolle i de skandinaviske landes politik, end det fremgår af Thomas Munch-Petersens arbejde. De britiske arkiver – og vel knap nok de tilgængelige svenske – rummer imidlertid næppe noget videre om denne eventualitet.

For en almindelig læserbetragtning kan der gøres den indvending mod fremstillingen, at den er for krævende med hensyn til forhåndskendskab til specielt anden række i det engelske regeringsmaskineri under krigen. Det er ganske enkelt for svært at holde rede på, og det manglende navneregister gør det ikke nemmere.

Bortset fra det er der her en solid, veldisponeret standard-fremstilling af en speget fase af 2. verdenskrig.

Henrik S. Nissen

Jørgen Hæstrup: *Secret Alliance I-III*. Odense University Press, 1976–77. 1158 s.

Jørgen Hæstrups storværk om den danske modstandsbevægelses historie, disputatsen *Kontakt med England* fra 1954, og de to bind *Hemmelig Alliance* fra 1959, ialt omkring 1000 sider, blev i 1976–77 oversat til engelsk under den samlede titel *Secret Alliance*. Initiativet, der har haft bred fondsstøtte, bør hilses med glæde. Hæstrup, der i hovedkvarteret i Sct. Klemens har brugt mange timer af et langt forskerliv på at docere dansk modstandsbevægelse for udenlandske historikere og journalister, og vel ofte senere har måttet gøre en nok så trist status over de skønne spildte kræfter, har her ydet dansk og udenlandsk forskning en uvurderlig tjeneste – og hertil sat kronen på sit livsværk internationalt set. Der er ingen undskyldning længere for de udlændinge der griber til den angelsaksiske sensationslitteratur om den danske undergrund. Nu har de *Secret Alliance!*

Bortset naturligvis fra oversættelsen – en kæmpeopgave løst af Alison Borch-Johansen – er justeringerne fra originalen minimale. Jeg har kun fundet een egentlig realitetsændring, nemlig nedtoningen af jernbanesabotagens strategiske betydning (II s. 273 f.) – efter Aage Trommers *Jernbanesabotagen i Danmark under de danske verdenskrig* (1971). I første bind er Hæstrups fine afhandling »Table Top« fra *Historie* (1961) indarbejdet, hvorved SOE's politik igennem 1942 har fået større dybde og perspektiv, nu på baggrunden af det samtidige telegrammateriale, hvor tidligere beretninger måtte holde for. Det har betydet et par ekstra sider, og det er det eneste større indgreb overhovedet. Ellers findes de få og små tilføjelser, i noteapparatet og i form af litteraturhenvisninger, oftest til Hæstrups egne senere arbejder. (*Til landets bedste I-II* (1966/71) og *Den fjerde våbenart* (1976)). Om nogen integrering i fremstillingen eller en mere systematisk koordinering er der dog ikke tale – hvad der kan få lidt cjendommelige konsekvenser (f. eks. bind III hvor Ulf Torells *Hjælp til Danmark* (1973) nævnes s. 418 note 55, men derimod ikke erstatter spekulationerne og den forældede litteratur i noterne 60 og 71, og i bind III hvor den nye vurdering af jernbanesabotagen ikke får følger for udsagnet s. 103 og note 16 s. 384).

Nu er vor viden om besættelsestiden naturligvis ikke uberørt af det kvarte sekel der er gået siden Hæstrup forskede i modstandsbevægelsens historie. Det betyder at en del af baggrundslitteraturen, såvel den europæiske som den danske, forekommer noget bedaget, og at spekulationer der var helt på sin plads i 50'erne, virker unødvendige i dag. Det er også oplagt at en række af fremstillingens udsagn og synspunkter ikke længere lader sig